

2017. május. 03. 00:00 2017. május. 03. 14:34 HVG Hetilap

Barátságtalan kapcsolat

https://hvg.hu/hetilap/2017.18/201718_kiraly_istvan_naplója_aczel_arnyekaban_onaltatas_baratsagtalán_kapcsolat

Murányi Gábor

Hívei szerint Ady- és Kosztolányi-monográfiájával örökre beírta a nevét az irodalomtörténetbe Király István, ellentáborra viszont inkább kommunista kultúrpolitikusként tartja számon. A rendszerváltáskor elhunyt akadémikus most megjelent naplója alighanem az utóbbiak számára ad több muníciót.

„Megkavart ez a könyv. Furcsa érzés kívülről, idegen szemmel látnom magamat” – jegyezte fel naplójába 1986. november 23-án Király István. Az irodalomtörténet-szakadémikus kedélyét Fodor András költő Ezer este Fülep Lajossal című, éppen megjelent naplófolyama kavarta fel, mivel harminc évvel azelőtti beosztottja úgymond ellenszenvesnek, a hatalomtól rettegő, azt „készséges kutyaként” kiszolgáló, s ezért gazdagon, például palotalakással is megjutalmazott szolgaként láttatta őt, amikor a Csillag című folyóirat főszerkesztője volt. A vérig sértett Királynak kapóra jött az Írószövetség aznapi választmányi ülése, vádlójával találkozáskor rögvest visszavágott: „A bibliai József példáját idéztem: én szerettem őt, meglepett az, hogy ő nem szeret.”

Az inkriminált kötetbe visszalapozva viszont az utókori olvasót éri komoly meglepetés. Király ugyanis jóval többet hámozott ki a Fodor-naplóból, mint ami abban csakugyan szerepelt. Igaz, „a túlságosan kiszámított, akadémikus-politruk szerkesztés” sem túl hízelgő megállapítás, ahogy kétségkívül kellemetlen lehetett szembesülnie Királynak a saját 1956. áprilisi monológjával is, mely szerint azért marad meg sztálinistának, merthogy a diktátort „száz év múlva a történelem egyik legnagyobb alakjaként fogják emlegetni”. Rettegésre, lakáspalota-jutalomra azonban a naplóíró költő még csak utalást sem tett.

Negyedszázados lappangás után, lakásfelújításkor került elő a Rákosi-, majd a Kádár-korszak kultúrpolitikáját nem is mindig szürke eminenciásként befolyásoló Király több mint ezeroldalas naplója. Az 1956 óta több-kevesebb rendszerességgel vezetett feljegyzések példásan lábjegyzetelt publikálása irodalmi és történeti szenzáció. Forrásértéke akkor is felbecsülhetetlen, ha a krónikás egykori (ön)igazolójának szándéka alighanem a visszájára fordul. A nagy műveltségű, termékeny és rendkívüli

teherbírású, közszerepléseikor gondolatgazdagon, ám patetikusán papoló egyetemi tanárnak, országgyűlési képviselőnek, számos tudományos grémium elnökének vagy tagjának naplójából ugyanis egy kozmikusán sértődött ember arcéle rajzolódik ki. Ez gyakorta éppen az elmarasztalókat igazolja. Mindezt a legplasztikusabban talán egy apró epizód érzékelteti. A Fodor-jellemzés elolvasása után Király azt az embert, akit addig úgymond gyanútlanul szeretett, már csak „lelkileg púpos”, „gyűlölködő”, „a sikertelenségtől torzult” valakiként emlegette.

Noha az irodalmi berkek egykori viszályai – csip-csup ügyektől a történelmi jelentőségű népi–urbánus összecsapásokig – már önmagukban is érdekfeszítővé teszik a Király-naplót, annak unikális voltát az adja, amit a kötet végére illesztett vázlatos pályakép szerzője, Babus Antal irodalmár említ. Ismeretei szerint ugyanis a Kádár-korszak bennfentesei közül **Király az egyetlen, aki ilyen részletes naplót hagyott maga után. Ráadásul az ő bennfentessége igazi „háttérhatalommal” is ötvöződött, mivelhogy Király oszlopos tagja volt a kultúrpolitikát vezénylő Aczél György informális tanácsadói testületének. A kötet végi mutató tanúsága szerint a naplóban Aczél neve fordul elő a legtöbbször, s a vele való „vívódó” kapcsolat adja a krónika gerincét is.** A két férfiú között például 1961 decemberében is igen figyelemreméltó – akkor még magázódó – beszélgetés zajlott. A pártfunkcionárius – hivatalosan a művelődésügyi miniszter első helyettese, korabeli találó tréfálkozással: első felettese – éppen ráerőltette Királyra a Kortárs című folyóirat főszerkesztőségét, mondván: „Az irodalmi közéletben az él, hogy maga nem ért egyet velünk; ezt a látszatot meg kell szüntetni.” Arra az ellenvetésre, hogy „helyes-e olyan területen dolgozni, ahol az ember nem szereti az embereket, s nem szeretik őt sem?”, **Aczél igen sajátosan reagált: „Rendes ember nem is szeretheti az írókat.”**

Naplója és „közélete” legfontosabb szereplőjét Király 1957-ben ismerte meg, munkakapcsolatba a következő évben kerültek, amikor a Magyar Szocialista Munkáspárt politikai bizottsága (pb) a népi írókat bíráló határozattervezetet rendelt. Az Aczél monográfusának, Révész Sándornak szavaival „börtönpótló” szöveget összeállító munkabizottságot a feltörekvő politikus vezette, a nyers **fogalmazványt pedig Király szállította.** Azt nem mondhatni, hogy – akkor még csak alkalmi – főnökéről kedvezőek lettek volna a benyomásai. Az 1952-ben, 31 évesen Mikszáth-monográfiájáért már Kossuth-díjjal elismert tudóst legelőször is az hökkentette meg, hogy **a politikus nem ismeri a tárgyalt írók műveit, csak a róluk terjesztett pletykákat.** Ráadásul megvan benne „a kezdők erőszakos önteltsége”, ezért aztán „nagyot fog bukni”. Királynak ez a jövendölése nem jött be, a „Kedves Aczél elvtárs”-ból pedig néhány év alatt „Kedves Gyuri” lett, s egy 1970. februári bejegyzés szerint „imponálóan jó” és „tehetséges ember”. Aki meglehetősen jól tudta keverni a

kártyákat, ezért aztán korántsem mindig csak a kegyeltjeinek osztott lapot.

A Kortárs szerkesztésére rábeszélte Király például működésének első évfordulóján csalódottan állapította meg, hogy lapját a konkurens Új Írás minduntalan lekörözi, mivel „az összes »szenzációkat« nekik juttatják”. Ennek fő okát a pártvezetés vele szembeni bizalmatlanságában látta. Aczél azonban jó ideig még nem sorolta be a hatalmasok közé; úgy tekintett rá, mint akivel közös ügyeik vannak (a retrográdokkal szemben) párton belül, azon kívül pedig a szocialista eszméket elutasítókkal szemben.

A hivatalos ranglétrán is felfelé lépkedő, 1967-re a központi bizottság kulturális titkárává avanszált politikus a legkülönfélébb kultúrpolitikai ügyekben kért Királytól (is) tanácsot. Sokrétű kapcsolatuk utóbb kölcsönös családi vacsorameghívásokra is kiterjedt. Az ott elhangzottakat Király gyakorta ugyanúgy rögzítette, mint a hivatalos eszmecseréket. A naplóbejegyzések lábjegyzeteiből pedig már az is tudható, hogy **Király számtalan feljegyzést, állásfoglalás-tervezetet készített.** Az irodalomtörténésznek a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárába került hagyatékában a politikai tárgyú feljegyzések címszó alatt **majd 250, Aczélnek címzett, publikálatlan Király-opus is található** – tájékoztatta a HVG-t a napló igen sajátos angol nyelvezetű (ahogy a könyvpremierén elhangzott: „King's English”) részeit magyarázó Katona Ferenc, aki egykoron maga is hallgatója volt a professzornak.

„Miért dolgozol Aczélnek?! Mert oportunista vagy (...) Ne áltasd magad!” – ezt az „igazságot” a napló tanúsága szerint 1969 nyarán vágta Király szemébe a felesége. A feljegyzésekben ettől kezdődően visszatérő motívum, utóbb mindent háttérbe szorító sirám az, hogy „Gyuri lényegében nem törődik velem, semmibe vesz (...) **csak bedolgozóként fogad el, de nem egyenrangú fegyvertársnak**”. A „felgyülemelő keserűség” 1970 áprilisára olyannyira átjárja, hogy naplójában Aczél-ügy alcímmel részletesen felidézi, miként lett egy „konceptiózus ember segítőtársa”, akit aztán: „bensőmben barátoknak fogadtam”. Az évek folyamán elszenvedett kisebb-nagyobb sérelmek – köztük azonos súlyúként említve azt, hogy Aczél nem járt közben a könyve kiadásának meggyorsításáért, s hogy nem kapott meghívást valamely díszelnökségbe – abba a kijózanító kérdésbe torkolltak: „**Vagy csak samesz voltam, s önmagamot áltattam a tanácsadói ranggal?**”

Számvetése végén Király arra a konklúzióra jutott, hogy „többre tartom magam annál, mintsem hogy az előszobában üljek lakájként”. Elhatározását közölte is Aczéllal, aki „elsápad, nyel egyet”, ám néhány nap múltán néhány aktuális gesztussal

és azzal az érvel, hogy „nehezen kiépített emberi kapcsolatokat egykönnyen nem szakít meg az ember”, mégiscsak kiengesztelte tanácsadóját. S ha Király érezte is, hogy „**valami mélyen nem őszinte**”, **kettejük korántsem egyenrangú játszmája** jószerevével az életük végéig folytatódott, olykor Hacsék és Sajó párbeszédére hajazó modorban. 1972-ben például, amikor Király egy olyan tanulmányt írt a szocialista hazafiságról, amelyről tudta, hogy Aczél (aktuális) felfogásával ellentétes, nemcsak egy folyóiratnak küldte el, hanem pb-tagga előlépett patrónusának is. Aki „csak” annyit kért, hogy Király vonja vissza a cikkét, s ne kényszerítse őt arra, hogy neki kelljen kivetetni a lapból.

Igazán megrendítő viszont a Kádár-rendszerrel együtt haldokló Király naplójának utolsó „fejezete”. A halálos kórral és a rendszerváltás kínjával küszködő akadémikus ebben jut arra a felismerésre, hogy talán újra kellene gondolnia az életét; a szeretettelen, ám mindenről értesülő Aczél pedig végre érdek nélkül, ám „túl gyakran” és „túlságosan kedvesen” érdeklődik telefonon „kedves barátja” felől.